

Novi primitivizam; društvena kontra ili društvena metafora

Dokmanović, Natalija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:057170>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI FILOZOFSKI FAKULTET

Natalija Dokmanović

**Novi primitivizam;
društvena kontra ili
društvena metafora**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Natalija Dokmanović

Matični broj: 0009086285

Novi primitivizam; društvena kontra ili društvena
metafora

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij kulturologije

Mentor: prof.dr.sc. Vjeran Pavlaković

Komentator: /

Rijeka, 04.09.2023.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad pod naslovom: Novi primitivizam; društvena kontra ili društvena metafora te da sam njegov autor/ica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studenta/ice: Natalija Dokmanović

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

Sadržaj

Uvod.....	1
Sarajevski bunt.....	2
Novi val.....	3
Novi primitivizam.....	4
Top lista Nadrealista	5
Zabranjeno pušenje	6
Das ist Walter, i poruke u tekstovima Zabranjenog pušenja.....	8
Crko Marshall	10
Tko su još bili Sarajevski Novi Primitivci	11
Tko je Bašćaršijski Elvis?	11
Novi zvuk Novog primitivizma	12
Jabuka je Crvena, ali možda ne dovoljno?.....	12
Plavi Orkestar.....	12
Smrt fašizmu na Soldatskom balu?	13
Izmišlja li štampa?	14
Predratno stanje.....	14
Rat.....	16
Boško, Admira i Alma	17
Nostalgija	18
Decentralizacija i novi projekti	19
Odnos prema kapitalizmu	20
Ponovni susret?	22
Živi li Novi primitivizam?	24
Zaključak	24
Popis literature	27

Uvod

Rad se bavi analizom jednog perioda u životu grada koji u to doba nije bio glavni grad države kojoj je pripadao, ali je u kulturi upravo u tom periodu bio prvi na listi. Sarajevo, 1980-tih, bilo je raznoliko svojom kulturnom ponudom, dok su se spremale i Olimpijske igre. Sarajlije su željele pratiti svjetske trendove, ali na svoj jedinstven način, te je tako i nastao pokret Novog primitivizma koji je glavna tema ovog rada. Analiza unutar rada ogledati će se u shvaćanju što je za članove pokreta bilo Sarajevo, kako su ga vidjeli i željeli prezentirati svijetu, koje su to jedinstvenosti naroda ne samo svog grada već i države bile najzanimljivije za njih. Sarajevo je tokom godina prije dolaska Novog primitivizma bilo definicija buntovnog grada, a svrha rada je i otkriti kako je taj bunt živio s ovim pokretom ali i danas. Literaturno se rad ponajviše temelji na knjigama “*Fajront u Sarajevu*” Nenada Jankovića, “*Sedma republika*”, Ante Perkovića, “*Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije*”, Antie Buhin, te intervju a emisija u režiji Al Jazeere, N1 te HRT-a sa glavnim sudionicima ovog pokreta. Glavni argument jest izazivanje nostalgije kao recepta za uspjeh.

Područje bavljenja društvenim temama u glazbi i medijima pratit će se kroz život sastava koji su pripadali pokretu. Početak rada biti će posvećen radu unutar Jugoslavije, uzimajući u obzir političke, socijalne, pop kulturalne, kao i ideološke okolnosti u kojima se nastanak i razvitak pokreta, odvijato. Istražiti će se, postojanost idoloških prepreka, sukoba sa sistemom politike ili ideologije, kao i moguće postojanje cenzure u tijeku rada osvrćući se na okolnosti koje su tome prethodile. Rad će također istražiti promjene koje su se događale kako se približivao raspad državne zajednice u kojoj je pokret nastajao, kao i moguće postojanje dodatnog van-glazbenog utjecaja članova na svijest mladih, popularnu kulturu, ali i spoj različitih vidova umjetnosti, zanimajući se za teme, poruke i način prikazivanja istih široj javnoj masi, od strane članova.

Zatim će se pratiti promjene ideologije, raspada Jugoslavije i socijalizma, ratom između njenih naroda na rad članova pokreta. Podjela i nove verzije glazbenih sastava i tv emisija sličnog karaktera je zanimljiva za istraživanje zbog multinacionalnosti koje su imali u svom sastavu prije rata, te toga kako su se određeni članovi kretali i stvarali neke nove verzije istovjetnog proizvoda, te kako ipak pokret živi i dalje, bez obzira na decentraliziranost iz svog centra, Sarajeva, s obzirom na to da grupe danas djeluju u svim ostalim državama bivše jugoslavije, uključujući Hrvatsku kao centar. Ideološko analiziranje i zaključak na kraju osvrtat će se najviše na promjenu ekonomskog sustava u kapitalizam, promjene važnosti i

fokusa na novac u kulturnoj industriji i kulturi sjećanja, ali i na samu kulturu sjećanja, nostalgiju i postojanje Tito-nostalgije kao pojma u novijim poslijeratnim, radovima sastava, uz isticanje pojma Balkanizam, ukoliko se grupa i dalje bavila i osvrta na male svakodnevne stvari i razlike po kojima su Balkanci, Jugoslaveni prepoznatljivi u svijetu.

Također u radu će se razmotriti postojanje cenzure u radu pokreta uoči, u tijekom i nakon rata, uz obvezan osvrt na multi(nacionalizam) zavisi od prisutnosti ijednoga u razmišljanjima članova grupe, i porukama koje su slali publici. Analiza će se provoditi od „*Top Liste Nadrealista*“ i Zabranjenog pušenja kao najprepoznatljivijih aduta i svojevrzne metafore ovog pokreta, preko Elvisa J. Kurtovicha kao začetnika muzičkog dijela, Crvene jabuke i Plavog orkestra kao grupa koji uvode drugačiji zvuk u glazbu pokreta, i Bombaj štampe kao onih koji su se bavili samo Sarajevom kao pojmom. Na kraju rada će se provesti anketa o životu Sarajevskog duha kojeg je pokret prenio i toga kako ondašnja publika ali i mladi gledaju na njega, te postoje li nasljednici bunta danas, koji održavaju staru ili stvaraju novu sliku Sarajeva, da bi se došlo do odgovora postavljenog u naslovu rada, radi li se tu samo o buntu ili definiciji zbog bavljenja pričama običnih ljudi ili možda pak definiciji društva, grada upravo zbog neprekidnog bunta Sarajlija kroz povijest. Tematika rada biti će obrađivana analiziranjem tekstova iz medijske, novinske arhive, ali i novijih tekstova i stručnih radova vezanih uz pokret i njegove članove kao i pojam (Jugo)nostalgije, te putem autorskih, tekstualnih radova, intervju a i izjava članova pokreta upravo o temama vezanim uz rad.

Sarajevski bunt

Sarajevo je predstavljeno kao grad bunta od vremena Sarajevskog atentata kao razloga za početak Prvog svjetskog rata, organizacije „Mlade Bosne“ i Gavrila Principa. Upravo zbog ovog događaja na Sarajevo se gledalo kao na taman grad, nasilnih i buntovnih ljudi, te se zajedno sa sistemom mijenjalo i razmišljanje o revolucionarima Sarajeva i njihovoj pozitivnosti odnosno negativnosti. Nakon toga Sarajevo je buntovno zajedno s ostatkom balkana unutar pokreta NOB-e, u kojem Sarajlije ponovno imaju jednog od vodećih junaka o kojem je snimljen film („*Valter brani Sarajevo*“), a koji je akterima i osnivačima Novog primitivizma, kao i njihovoj generaciji bio idol, a to je lik Vladimira Perića Valtera, koji je bio i inspiracija za određene radove unutar samog pokreta, kao i za naziv cjelokupnog albuma, koji se gleda kao jedan od početaka samog pokreta- Dast ist Walter- Zabranjeno Pušenje. Prvi zapamćeni bunt, je Mlada Bosna i atentat 1914. zbog ujedinjenja i jednakosti jugoslavenskih naroda, čija je ploča dokaza događaja, uklonjena za vrijeme 2 svjetskog rata,

kao poklon Hitleru za rođendan, što je kao i cijeli sudski proces Mlade Bosne, opisan u filmu „*Branio sam mladu Bosnu*“ . Povezanost s kasnijim Valterovim buntom, jest da je i u filmu i originalnim spisima, u blizini atentatora bio i dječak- Vladimir Perić, kasnije poznat kao Valter. Isto tako, u blizini mjesta atentata 1914, stoji i gori vječna vatra Sarajevske olimpijade 1984. Upravo su sve to metafore, bureta baruta, buntovnog grada Sarajeva, tamnog vilajeta, s svojim buntovnicima, herojima za stanovnike tog grada. Ponavljanje i održavanje tradicije sarajevskog bunta, način je izazivanja nostalgije i sjećanja prema slavnim borbama Sarajlija protiv smetnji narodu, te dodatno privlači, pogotovo mladu, buntovnu publiku.

Novi val

Za shvaćanje i analizu samog pokreta, potrebno je otići u vrijeme prije njegovog nastajanja, osvrćući se na cjelokupnu muzičku scenu i pop kulturu mladih, prvo u svijetu a zatim u Jugoslaviji.

Novi val jest naziv za glazbeni žanr započet 1976. godine u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama. U počecima se naziv vezao isključivo za punk, da bi kasnije označavao širi krug izvođača povezanih s punkom, te uključivao glazbu utemeljenu na žanrovima poput funka, disca, reggaea, te osobito elektronske glazbe. The Ramones, Talking Heads neke su od najprepoznatljivijih i najvažnijih grupa ovog perioda u svijetu, te su bili slušani i od strane mladih ljudi u Jugoslaviji.

Novi val stigao je u Jugoslaviju tijekom 1977./8., mada se, slično kao i u Velikoj Britaniji i SAD, prvo koristio naziv "punk". “Osim glazbene razvedenosti, novovalnim izvođačima je zajedničko oslobađanje od raznih stega, ulični govor, stvarne priče i zvučni udar neopterećen sviračkim umijećem bili su osnovni punk postulati koji su, zapravo, otvorili put za novovalne varijacije.” (Mušćet, 2020.)¹ U Jugoslaviji najveći predstavnici novog vala bili su Prljavo kazalište, Haustor i Azra u Hrvatskoj, Pankrti u Sloveniji, Idoli, Šarlo akrobata i Električni orgazam u Srbiji.

U Bosni i Hercegovini, koja nas zapravo i najviše zanima, kako tvrdi literatura, buntovništvo koje je jedno od glavnih karakteristika novog vala, bilo je intenzivnije i raznolikije nego u bilo kom drugom dijelu Jugoslavije. Razlog tomu bilo je predvodništvo svih muzičkih pokreta od strane mladih koji su po prirodi buntovni. “Međutim, dok su neki pjesmama

¹ Bojan Mušćet. (2020, Listopad 5.). *Novi Val: Bunt djece socijalizma*. Gradska knjižnica Rijeka. https://gkr.hr/Magazin/Teme/Novi-val-bunt-djece-socijalizma?fbclid=IwAR1Bd6xAvsJ-KXspSjv7Hk6YgkM-lf7oFuZ_j3iNGWHgAw9KpQL9V3mHJJo

veličali socijalistički sustav, lik i djelo Josipa Broza Tita, drugi su "pjevali" na malo drukčijem kolosijeku." (Soldo, 2018.)²

Prvi, kako ga sama autorica članka naziva "pravi buntovni band" koji se u jednom dijelu svog postojanja može svrstati u Novi val zbog, promjene zvuka koja je jedno vrijeme bila potpuno istovjetna onome zvuku kakav su stvarale grupe novog vala u svijetu, ali i drugim dijelovima SFRJ, bilo je Bijelo dugme. Navodi se kako je Bijelo dugme osim ideoloških i političkih situacija u svoje pjesme ukomponiralo i priče zdravstvene tematike (abortus- "*Bacila je sve niz rijeku*") problemima s ovisnošću (narkomanska ovisnost i "*Plima*"). Oni su bili uvod za ono što nazivamo "Novi primitivizam".

Novi primitivizam

Novi primitivizam (New Primitivism) je u početku bio supkulturni a kasnije kulturni pokret nastao u Sarajevu 1980-ih godina. Pokretači su bili Elvis J. Kurtović, dr.Nele Karajlić, Dražen Ričl, mr.Sejo Sexon, Branko Đurić - Đuro, Boris Šiber i Zenit Đozić iz sarajevskog naselja Koševo. Najpoznatiji projekti nastali iz novog primitivizma su Zabranjeno pušenje, Top lista nadrealista, Elvis J. Kurtović & His Meteors, Bombaj štampa, Plavi orkestar, Crvena jabuka. Pokret je koristio prvenstveno muzički izraz, ali je bio zastupljen i u obliku radio i TV emisija. "Sarajevski pokret unutar rock'n'rolla, ali i u široko kulturnom smislu. Osnivač i pisac proglašenog Novog primitivizma, objavljenog u Džuboksu u ljeto 1983. bio je Elvis J. Kurtović, alfa i omega pokreta." (Matić, 2016.)³

Izraz novog primitivizma je bio prvenstveno humor, baziran na duhu „obične bosanske raje“ i sarajevske omladine iz underground krugova. Oni su unijeli govor sarajevskih mahala, bogat turcizmima, na zvaničnu muzičku i TV scenu. Element nostalgije se ovdje primjećuje kroz odabir široke narodne mase kao objekta analize za stvaranje sadržaja, zbog jednako tako široke narodne mase koja bi se mogla i trebala poistovjetiti s tim sadržajem. Većina njihovih pjesama i skečeva govori o malim ljudima; rudarima, sitnim kriminalcima, djevojkama iz

² Vera Soldo. (2018, Prosinac 26.). *Od 'Bijelog dugmeta' do konfekcije*. dw.com. https://www.dw.com/bs/nestanak-buntovnika-od-bijelog-dugmeta-do-konfekcije/a-46832911?fbclid=IwAR3V-AJMNIs9DF_24hVs4XMi3HvC3yd8Ufvq6ka72wI-Am6fGEkBCe8STQ

³ Đorđe Matić. (2016, Srpanj 13.). *New primitives*. Leksikon YU mitologije. <https://www.leksikon-yu-mitologije.net/new-primitives/>

unutrašnjosti i slično. Emisija “*Top lista Nadrealista*”, bila je zajednički projekt svih članova pokreta, zato se i gleda kao glavnom proizvodu istog.

Top lista Nadrealista

“*Top Lista Nadrealista*” (TLN) bila je sarajevska humoristična serija tokom 1980-ih i 90-ih godina. Serija se uglavnom stvarala u skeč formatu i prikazivala je političku i društvenu satiru 1981. na drugom programu Radio Sarajeva, u emisiji "Primus" upravo kasniji pokretači emisije imali su svojih pet minuta rezerviranih za mlade, a tek nakon uspjeha Zabranjenog pušenja i prvog albuma, serija se počinje snimati. Seriju povezuju upravo kao Novi primitivizam i New wave, sa britanskom komičnom satiričnom serijom “*Leteći cirkus Monty Pythona*”.

Upravo je nadrealizam glavni aspekt ove emisije. Kako je to Benjamin rekao “Ali onda kad je u vidu nadahnjujućeg vala zapljusnuo svoje osnivače, izgledao je naj-integralniji, naj-završeniji, najapsolutniji. Život je izgledao dostojan življenja samo onda gdje je u svakome bio izbrisan prag između jave i sna” (Benjamin, 1990.)⁴ upravo najbolje opisuje stanje uma i razlog želje za stvaranjem ovakve serije kao što je to “*Top lista Nadrealista*”. Nakon početka muzičkog uspjeha, i širenja poruka o kojima ćemo nešto više reći kasnije, pojavila se potreba da se taj humor i satiričnost prenese i približi publici na još jedan, televizičniji način, na koji je navikla i nešto starija publika, koja ima svoje, drugačije muzičke preferencije.

Nadrealizam je najistaknutiji u onim priložima koji se ne odnose na teme svakodnevnog života koje su se većinski obrađivale, već na njihovu predvidljivost unutar odjeljka emisije “*Vijesti iz budućnosti*” u kojoj su se zapravo prikazivale vijesti iz prošlosti ili budućnosti. Nostalgичno su se prisjećali događaja iz prošlosti koji su bili reprezentativno i točno prikazani, dok u emisijama o budućnosti probali su istaknuti buduću nostalgичnost za tadašnjim, sadašnjim vremenom i mogućom manjkavosti nekih od navika stanovništva, koji su se i ostvarili, možda ne točno predviđene godine, ali jesu. Jedan od apolitičnih primjera je priča o zagađenju.

Naime, u epizodi emitiranoj 1989. godine, prikazana je apokaliptična slika tada bliske

⁴ Benjamin, W. (1990.). *Nadrealizam, posljednji trenutni snimak Evropske inteligencije*, Harvard University Press, https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942700/mod_resource/content/1/Benjamin%20%28surrealism%29.pdf

budućnosti (siječnju 1992), u kojoj se život na Zemlji, pod pritiskom zagađenja, gasi, a prema riječima dr Neleta Karajlića, magla je toliko gusta da “ptice pješke idu”. A samo veliko zagađenje nastupilo je pri kraju rata 1995. i još uvijek traje u sve većoj mjeri. Također predvidjeli su i međusobne posjete kako su to oni nazvali “predstavnik” tadašnjih socijalističkih republika i dogovaranje o zajedničkoj budućnosti 1989. u epizodi snimanoj 1985.

No prije ikakvih nadrealnih stvari, novi primitivci su zabranili pušenje, i iako je sama serija snimljen nakon uspjeha prvog albuma grupe Zabranjeno pušenje, jedan od prvih singlova, nastao je upravo u toku emisije Primus, preteče nadrealista, u vrijeme kad je grupa još uvijek svirala u podrumu svoje zajedničke zgrade, ili kao predgrupa.

Kako navodi jedan od glavnih novih primitivaca, nadrealista, i tadašnji vođe pušenja Nenad Janković aka. Dr. Nele Karajlić (nadimak upravo potiče iz doba Primusa i obilježio mu je karijeru do stadija da mu ljudi ne znaju pravo ime) u svojoj knjizi u kojoj se upravo i bavi cijelom temom rada grupe i serije nostalgичno se prisjećajući i detaljno nam opisujući kako je to sve teklo i što se sve događalo; “*Fajront u Sarajevu*”: “Kao najveći hit za uspjeh nadrealista dobili smo mogućnost da u glavnom studiju Radio Sarajeva snimimo jednu pjesmu. Odabrali smo naš najveći hit: Penzioneri na more idu zimi.” (Karajlić, 2014.)⁵

Zabranjeno pušenje

Zabranjeno pušenje je bosanskohercegovačka rock skupina osnovana u Sarajevu 1980. godine. Band je nastao suprotno tada prevladavajućem jugoslavenskom punk rocku i novom valu, usko povezana s kulturnim pokretom Novi primitivizam i radio i televizijskom satiričnom i humorističnom emisijom Top lista nadrealista. Tijekom osamdesetih godina Zabranjeno pušenje je bila jedna od najznačajnijih glazbenih pojava na prostoru nekadašnje Jugoslavije, imali su izuzetno posjećene koncerte i prodali su na stotine tisuća ploča. Njega su kao i cijeli koncept Novog primitivizma, činili tadašnji susjedi, prijatelji koji su živjeli na Koševu, tj. jednom od sarajevskih naselja, a rođeni su početkom 60-tih. Osnovicu tadašnjeg Zabranjenog pušenja činili su pjevač i frontman Nenad Janković/Dr. Nele Karajlić, gitarista Davor Sučić/Sejo Sexon te i bubnjar Zenit Đorić/Zena, koji su zanimljivi ideološki gledano, možda ne toliko za priču do raspada Jugoslavije, ali za kasniju sigurno, jer je svatko od njih pripadnik jednog od tri najbrojnija naroda SFRJ. U razdoblju odrastanja i “zlatnih 80-tih” njih trojica su, kao i svi ostali članovi pokreta bili veliki i nerazdvojni prijatelji i suradnici.

⁵ Dr. Karajlić N (2014.): *Fajront u Sarajevu* (VIII izdanje)

Upravo kako je to radio i primitivizam, oni su kao grupa kroz svoje pjesme prenijeli duh Sarajeva kakav su poznavali i kakav ih je okruživao. U svojim pjesmama pričali su priče o tom Sarajevu, njegovim fenomenima u obliku običnih svakodnevnih ljudi u njihovoj okolini. Oni su pjesmom opisivali život Sarajlija, “S pjesmom se umiralo, zbog nje se prkosilo i robijalo, a ona se uvlačila domovini u krilo u svakoj pogodnoj prilici. I ništa od ovog nije metafora.” (Perković, 2011.)⁶ Kako je sadašnji frontman grupe Davor Sučić rekao: “Ja svaku svoju pjesmu dugujem nekom od mojih prijatelja, komšija.” Mi smo uglavnom bili, kako bi rek'o kao onaj mali poštar iz Malog mista, koji svaki dan zapiše kakav se to belaj u komšiluku desio, otprilike na taj način je funkcionisalo Zabranjeno pušenje tad.” (Bilić, 2018.)⁷

Upravo to je dokaz poistovjećenosti prenošenja nostalgije i poistovjetljivosti sa sadržajem iznošenim u pjesmama, zarad veće povezanosti s publikom a time i veće popularnosti. Slično kao i u Nadrealistima, u trenutku nastajanja poistovjetljivost je bila glavni aspekt, dok se nostalgija dokazala s vremenom. Takav način rada, uz prizvuk narodnog govora, sarajevskog žargona, i također narodnog prizvuka same glazbe unutar okvira rock 'n rolla donio im je dodatnu popularnost kasnije, iako ni oni kao ni mnoge druge grupe nisu uopće potvrđivali, svima očigledan dio zvuka i ritma, povezan s narodnom glazbom. Pitanje je zašto? Kako se navodi u literaturi, popularna glazba SFRJ nalazila se na margini narodnog i zabavnog. “Čak i kad je narodna glazba služila kao podloga za nove žanrove...nikada nije bila prihvaćena u službenom kulturnom diskursu. Jednostavno ona nije odgovarala “pulsu vremena”” (Buhin, 2017.)⁸ Prvo su dakako, u njihovom podrumskom prostoru “Zaborav” koji je bio važan ne samo za njih, već i za Nadrealiste, Plavi orkestar bio važan, ali bio i veliki dio njihovog privatnog socijalnog života, gdje su mladi bježali od svih i stvarali neku svoju priču, nastale demo snimke, koje su našle mjesto na svim predratnim albumima grupe, a čije ime ima znakovito, nostalgično značenje. Počeli su nastupati kao predgrupe, ali ih je za veći nastup i odmak od tog stadija i lokalnih fanova, kao i sve sudionike primitivizma, kočilo to što su zbog svog naziva i satiričkog, političkog angažmana u svom radu (kako su barem bili

⁶ Perković A. (2011.). *Sedma republika*. Novi Liber. https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942676/mod_resource/content/1/Perkovic_Sedma_republika.pdf

⁷ D. Bilić, HRT (2018, Ožujak 18.). *Rekonstrukcija - Zabranjeno pušenje*, YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=HLclW4StYwM&ab_channel=Zabranjenopu%C5%A1enje

⁸ Buhin, A. (2017.). *Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije*. Sveučilište Juraj Dobrila, Pula. https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942684/mod_resource/content/1/Popularna-kultura%20%282%29.pdf

prepoznati od vlasti) bili uskraćeni, laganog početka karijere. No godina 1984. njima kao i Sarajevu s Olimpijadom donosi uspjeh. Iako ih je negativan prizvuk s početka karijere, kao i tekstovi zakinuo, tj. donio im puno odbijenica (PGP RTS), Jugoton je pristao da financira ploču, bez preinaka u tekstovima, koje smanjuju relevantnost, po riječima njihovog tadašnjeg producenta Mahmuta Perovića Paše: “Taj prvi album, to su oni, ovo dalje, ovo je nešto drugo.. Kol’ko god to bilo ‘vako, ‘nako, to su oni.” (Rockovnik, 2011.)⁹

Das ist Walter, i poruke u tekstovima Zabranjenog pušenja

Prvi album grupe nazvan je “*Das ist Walter*”, inspirirani filmom “*Valter brani Sarajevo*”, kako kaže Sučić pod tim već poznatim filmskim i povijesnim, buntovnim fenomenom lika, Vladimira Perića, Valtera u Drugom svjetskom ratu, objedinili su svoje pjesme, koje su pričale o gradu Sarajevu, i njegovim žiteljima s margine, što je i Sučić potvrdio: “Sve su to priče ovog grada.” (Bilić, 2018.)¹⁰ Upravo na početku ploče ubacili su i isječak iz filma kada se govori da je Sarajevo zapravo Valter. No u “*Walteru*” ali i drugim albumima krila se i doza kritike sistema, i problema koji su se pojavljivali, kao i odnosa društvenih skupina, ali i spolova. Počevši od prve pjesme na prvom albumu koja govori o osobi, koja će fizički nasrnuti na drugu osobu, samo zato što niti zna, a niti ne voli drugačije mišljenje i drugačiji ukus. Isto tako prvog lika u svom prvom albumu povezuju s Valterom. “On se „gnuša zapada“. Sejo se, kao i Valter, beskompromisno bori protiv „okupacije“, samo za razliku od Valtera koji se borio protiv Nijemaca, Sejo se bori protiv novih simbola i kulturnih trendova koji dolaze sa zapada.” (Tikveša, 2018.)¹¹ Upravo ovo dokazuje da je Sejo nasljednik Sarajevskog bunta, za koji su Sarajlije nostalgично vezane.

Nadalje, bave se time kako je radnička klasa prikazana kao dobro pozicionirana i vrijedna, ali se ista i dalje iskorištava, i pristaje na to, samo da bi pomogla boljem životu cijele zajednice, dok pronalazi sve dobrobiti svog i života svoje obitelji kao zahvalu za rad u zajednici, dok su

⁹ Rockovnik, RTS (2011.) *Anarhija All Over Bašćaršija* (Jugoslovenska rock scena 1983. - 1985./ *Zabranjeno pušenje* - Dokumentarac "1984")

https://www.youtube.com/watch?v=uRo9YcOALyl&t=4s&ab_channel=Zabranjenopu%C5%A1enje

¹⁰ D. Bilić, HRT (2018, Ožujak 18.). *Rekonstrukcija - Zabranjeno pušenje*,

YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=HLclW4StYwM&ab_channel=Zabranjenopu%C5%A1enje

¹¹ Tikveša A. (2018, Travanj 28.). “*O Zabranjenom pušenju.*”

[www.prometej.ba. https://www.prometej.ba/clanak/copy-paste/boris-pavelic-hdz-hrvatske-studija-mentaliteta-3259?fbclid=IwAR01XP93t5C4BHf9mOhCtaGPJCQuYzqBWWtceg4J_n42SJycxZSrxvi0npU](https://www.prometej.ba/https://www.prometej.ba/clanak/copy-paste/boris-pavelic-hdz-hrvatske-studija-mentaliteta-3259?fbclid=IwAR01XP93t5C4BHf9mOhCtaGPJCQuYzqBWWtceg4J_n42SJycxZSrxvi0npU)

te dobrobiti, zapravo sasvim obične stvari, koje su se postigle bez obzira na njegov rad. (pjesma “*Abid*”), Nadalje, politički i ideološki najzanimljivija pjesma s tog albuma je “*Neću da budem Švabo u dotiranom filmu*”, jer se većina statista svrstava za okupatore i domaće izdajnike u tom filmu, dok je mali broj njih u mogućnosti glumiti pozitivce, partizane, kako je to bilo u partizanskim filmovima, uvijek su to bili već prepoznati, glavni i veliki glumci. Prebačeno kako navodi autor članka, na stvarni život, a povezivo i s Abidom, glavni glumci mogu biti vodeći ljudi, političari i visoko pozicionirani, koji svu slavu uzimaju sebi, samo zato što su glavni, dok ipak većinu posla za zajednicu, i svakodnevni život odrađuju mnogobrojni statisti poput Abida. Želja za tim da se ne bude Švabo, ne odnosi se samo na mržnju prema fiktivnom okupatoru, usađenu u postratnu ideologiju u kojoj su muzičari odrastali, već i na želju za isticanjem i priznavanjem doprinosa društvu, ali i lakšeg poistovjećenja i pridavanja važnosti svojoj publici, običnim ljudima.

Nadalje, u svom trećem albumu, dolaze do lika Avdije, rudara, koji je jedino oružje za borbu za bolje sutra imao srce, ruke i lopatu, te je napravio veliko djelo, pomogao u popravku Sarajeva nakon rata, i tada je dobio orden. No kako više nije bio potreban, kada je sve bilo uredu, društvo ga samo kao figuru, za prikazivanje, i za prenošenje priča iz prošlosti na prvomajskim priredbama u školi, jer sada imaju bagere i Avdija im nije važan. Pjesma koja i dalje ima odjek je ona o policajcu Murgi, koji je čekao svoj veliki trenutak, puštajući na slobodu samo one čiji su članovi obitelji visoko pozicionirani, a predstavnik policije u kasnijim serijama i filmovima pozicioniranim u Sarajevu, zove upravo tako. Također obradili su ponovno i problem zapada i amerikanizacije društva, barem što se tiče želje za otkupljivanjem i kapitalizmom, u pjesmu “*Ujka Sam*”, kada se nakon razgovora s kapitalistom, i njegovih velikih financijskih potraživanja, shvaća vrijednost socijalizma, samoupravljanja i zajedničkog rada. Rada koji brani bratstvo i jedinstvo, i duh koji posjeduje društvo SFRJ. Ponovno dolazimo do priznanja važnosti publike u životu grada. Grupa je također obradila i proslavu praznika Dana Republike, koja je jasno nostalgичna jer se neki članovi prisjećaju borbe za Republiku, dok su se borili sa svakodnevnim problemima, manjka grijanja, struje, koja su se jedno vrijeme događala u Jugoslaviji i dolazila su do izražaja, ali ne na Dan Republike, jer tada se to stavljalo u drugi plan, kao i problem početka odlaska mladih iz Jugoslavije. Unutar grupe obradili su i shvaćanje vrijednosti žene, kao jednako vrijednog bića, a ne samo kao sluškinje u pjesmi “*Fikreta*”, problem očinske figure i zatvorenika u zatvoru Zenica u pjesmi “*Zenica blues*”, kao i mnoge druge obične likove s margine, koje

nisu povezivali na nijednoj osnovi s društvom, već su samo ispričali kakva je to “raja” živjela u Sarajevu.

No pjesma iz predratnog dijela karijere koja je zaintrigirala društvo danas, je “*Nedjelja kad je otišo Hase*” za koju je kasnije i sam bivši frontman Janković, rekao da se mislilo, ne samo direktno na njima s Koševa vrlo bitnu nogometnu ličnost Ferhatovića, već i na smrt predsjednika Tita, jer iza njegove smrti postojale su još mnoge važne socijalne, društvene utakmice za odigrati, u kojem su slučaju bili u pravu, kao i da će se do tad poznat život promijeniti. Ipak to nije bio jedini put kad je Zabranjeno pušenje dovedeno u sukob s vlastima, zbog kulta i lika Tita, kao što ni odbijenice zbog ovakvih tekstova i prvobitni teški proboj nisu bili njihova najveća cenzura.

Crko Marshall

Grupa 1984. kreće na veliku YU turneju (60 koncerata) po najvećim dvoranama i postaje najveća Jugoslavenska rock atrakcija. 27. studenoga 1984. tijekom koncerta u Rijeci, frontmen Zabranjenog pušenja Nele Karajlić uzviknuo je “Crk’o Maršal”, opravdavajući u riječkoj Dvorani mladosti otkazivanje nastavka koncerta zbog “riknutoga” gitarskog pojačala Marshall. Budući da je to odmah asociralo na smrt Maršala Tita, grupa je izložena lavini medijskih kritika. Kako navodi i sam Karajlić u svojoj knjizi nastupila su ispitivanja, premetačine po stanu, podvaljivanja, ali i medijski linč. (Karajlić,2014.)¹²

Cenzura je počela kada ih je sa svog repertoara maknulo čak i Radio Sarajevo, i to čak cijeli album. Primjer sarajevskog slijede i titogradski radio, ali u ovom slučaju, i televizija. I mnogi drugi su najednom protiv "Pušenja". Riječki "Novi list" na primjer, koji u komentaru spornog koncerta bilježi i sljedeće: "Što se sve može plasirati pod maskom gluparenja i ishitrenog primitivizma dokazali su i plasirali na koncertu "Zabranjeno pušenje". Nakon "Novog lista" oglašavaju se i "Oslobođenje", "AS", "Ven". Naravno otkazuju se svi koncerti za buduće razdoblje. Članovi "Zabranjenog pušenja" uputili su pismo svim društveno - političkim organizacijama grada Sarajeva i Bosne i Hercegovine, kao i redakcijama listova koji su udarili po njima. Dakle, Karajlić i njegovi prijatelji tvrde da na riječkom koncertu ni u jednom trenutku nisu vrijeđali osobu ni ime druga Tita, već da je vijest o tome jednostavno izmišljena. Kako sam sebe u svojoj knjizi parafrazira Karajlić, svoj govor na konferenciji za novinare u Beogradu "Ovdje dr. Karajlić 1 i dr. Karajlić 2, ali bolje da o mom ponašanju govori publika. Hoćeš li o neprijateljskom djelovanju, ili o prijateljskome? Ma nismo mi neki

¹² Dr. Karajlić N (2014).: *Fajront u Sarajevu* (VIII izdanje)

bend. Pa, pišu raja, pišu raja sa svih strana, onaj, nešto fale, psuju i tako." (Karajlić, 2014.)¹³ Ono što je u svemu ovome također zanimljivo je i to da su članovi "Pušenja" imali i nekoliko usmenih razgovora s predstavnicima gradske i republičke omladinske organizacije, Gradske konferencije Socijalističkog Saveza, Centralnog komiteta SK BiH. U Veljači 1985, nakon bunta, i prolaska cenzure, s vremenom i padom popularnosti priče o ovoj aferi prvi sarajevski koncert "Zabranjeno pušenje" počelo riječima: "Eto, raja, mi smo došli da vam malo sviramo, mada nisam siguran smijemo li? " U ovoj atmosferi snima se drugi album Zabranjenog Pušenja nazvan "*Dok čekaš sabah sa šejtanom*", čiji izlazak je popratila medijska šutnja, ali i kritike ili pak velike simpatije javnosti i tzv. običnih ljudi. Promotivna turneja imala je velikih poteškoća zbog straha organizatora i enormnog prisustva policije, kao odjeka prohujale afere.

Tko su još bili Sarajevski Novi Primitivci

"*Top lista Nadrealista*" bila je okupljalište svih članova pokreta na jednom mjestu, te su putem iste saznawali i komponirali to tko s kim najbolje funkcionira, ima najviše zajedničkih razmišljanja, viđenja glazbe i tema koje bi se trebale obrađivati. Upravo takvom podjelom nastali su sastavi poput Zabranjenog pušenja koje je bilo najistaknutiji predstavnik pokreta upravo iz razloga jer je s Top listom djelilo frontmana, ali su se i drugi članovi odlučili okrenuti glazbi. Tako je Branko Đurić Đuro, koji je u Top listi bio jako istaknuti član, osnovao Bombaj štampu, Mirko Srdić, koji se nakon prve sezone Tv emisije okrenuo jedino glazbi, sastav Elvis J. Kurtović & His Meteors gdje je započeo Dražen Ričl koji je nakon odlaska osnovao Crvenu Jabuku i Saša Lošić koji je uz svoju grupu (čiji je gitarist također bio bivši član Meteora) bio jedini član pokreta koji nije sudjelovao u Top listi, Plavi Orkestar.

Tko je Bašćaršijski Elvis?

Elvis J. Kurtović & His Meteors, glazbeni je sastav iz 1981. koji je nastao u pauzi Zabranjenog pušenja, s dva člana matične grupe koji u to vrijeme nisu bili u vojsci, Seje Sexona i Seida little Karajlića, odnosno Neletovog mlađeg brata Dražena. Članovi sastava sudjelovali su i u Primusu, radijskoj emisiji, koja je bila preteča Nadrealista, u ponekim skečevima o vladi ili "Nacional" detektoru kasnije, Elvis i njegovi meteori su se većinski držali samo Sarajevske priče kao zasebnog dijela Jugoslavije, opjevavajući žene, obiteljske situacije u svom najbližem susjedstvu, potičući poistovjećenost i kasniju nostalgiju za male obične ljude. Zanimljivost je ta da tekstopisac i aranžer grupe, koja nosi njegov nadimak

¹³ Dr. Karajlić N (2014).: *Fajront u Sarajevu* (VIII izdanje)

“Mirko Srdić, tj. Elvis J. Kurtović nije nikada vokalno niti glazbeno sudjelovao u izvedbama, uvijek se pojavljivao na nastupima s gitarom koja nije bila ozvučena.” (D.P. 2021.)¹⁴

Novi zvuk Novog primitivizma

Rock je bio glavni zvuk glazbe novog primitivizma do dolaska Crvene Jabuke i Plavog orkestra koji su uveli neki više zabavni, pop prizvuk koji je za publiku ali i članove rock sastava u nekoj mjeri podsjećao i imao elemente narodne glazbe, što se može gledati i kao najava buduće vladavine tog žanra, ali i prilika za proširenje svoje publike na one koji ne slušaju rock. Kako se počela mijenjati vrsta pop glazbe s folk zvukom, tako su i Novi primitivci u svoje spotove i duete dovodili zvijezde te vrste muzike, a pogotovo kao goste muzičkog dijela emisije Nadrealista (Plavi orkestar i duet s Nadom Obrić).

Jabuka je Crvena, ali možda ne dovoljno?

Crvena jabuka, u utjecaju na novi primitivizam iznad Plavog orkestra je iz razloga sudjelovanja u Top listi nadrealista. Glavna tematika grupe bile su ljubavne pjesme, pjesme o nostalgичnoj mladosti, i određenog levela predvdljivosti baš kao nadrealisti, vezanog uz nešto što je najviše obilježilo ovu grupu jest nesreća u kojoj su izgubili dva člana, te bili jedina grupa koja je prije rata doživjela promjenu frontmana ali i posjedovanje više verzija istovjetnih pjesama. “18.9.1986.. basist Aljoša Buha je preminuo isti dan,.. Dražen Ričl – Zijo je preminuo 1.10.1986.” (Tučkar,2017.)¹⁵ Isto tako, Crvena jabuka se kao grupa ne gleda na buntovan način, već na jedan boemski način zbog isticanja ljepote života i uživanju u mladosti, i isticanja uspjeha uopće. Crvena jabuka, grupa je s nostalgičnim pjesmama, s kojima se uvijek ljudi mogu poistovjetiti, vezanim uz rodni kraj, djetinjstvo, brzi prolazak života, ljubav ali i prijateljstvo, preko kojeg su u pjesmi “*Ako, ako*”, opisali jedinstvo ljudi bivše Jugoslavije, kada si u svakom gradu imao nekog prijatelja, bez obzira na razlike.

Plavi Orkestar

Grupa s najvećim narodnim prizvukom i najbržim uspjehom upravo je Plavi orkestar, čiji članovi jedini nisu odrastali na Koševu, kao oni iz ostalih sastava. Bili su posebna definicija mladalačkih idola i onoga što bi se danas nazvalo “celebrity crush”, mladim djevojkama, ali

¹⁴ D.P. (2021, Srpanj 6.). *Elvis J. Kurtović. Biografija.info* – Biografije javnih osoba iz BiH. <https://www.biografija.info/elvis-kurtovic/>

¹⁵ Tučkar, Z. (2017, Svibanj 3.). *Crvene jabuka: Od novog primitivizma do power Popa*. Muzika.hr. <https://www.muzika.hr/crvene-jabuka-od-novog-primitivizma-do-power-popa/>

su bili i grupa koja je pokrenula novi modni trend, s prepoznatljivim dodatkom svog frontmana, kapom. Grupa je to koja je promijenila najviše prebivališta, te koja se nostalgijom počela baviti upravo nakon ponovnog okupljanja nakon pauze od preko 10 godina. Što se tiče uspjeha, oni su prodali tada najprodavaniju ploču, koju nitko nije srušio u okviru prodaje prvog albuma. Njihova nostalgičnost za vremenom, zajedništvom i detaljnijim pričama iza kulisa opisana je u filmu *“Orkestar”* (Žalica, 2011.)¹⁶, u kojem su s vodećim i prisutnim što kulturnim, što političkim pojedincima, kao i ljudima iz svog privatnog života pričali o nostalgiji, Jugoslaviji i ondašnjoj mladosti. Kapa frontmana Saše Lošića, ponukana tadašnjom školskom uniformom, postala je prvi modni trend na tlu Jugoslavije, jednako kao što su oni bili prve teen zvijezde, u okvirima onoga što se danas smatra za javne osobe s vrstama i količinom praćenja od strane obožavatelja, pisanja pisama i skandala, te smanjene privatnosti i van posla.

Smrt fašizmu na Soldatskom balu?

Za razliku od ne buntovne Crvene jabuke, Plavi orkestar je u svojim pjesmama su obrađivali društvene teme te povijesne okolnosti svog prostora, zbog čega su slično kao Zabranjeno pušenje ne rijetko bili u problemima i pod velikom cenzurom, Problemi su se pojavljivali od naziva njihovih albuma, preko tekstova i prozivki koje je publika i sistem prepoznavali kao uvrede (*“Bolje biti pijan nego star”* kao naziv turneje bio je zabranjen od strane Novosadskih penzionera- Sjećam se da je u to vrijeme u jednim dnevnim novinama u Zagrebu bila fotografija komunalnog redara koji lijepi bijelu traku preko mjesta gdje je pisalo „*Bolje biti pijan nego star*”) (Jagatić, 2018.)¹⁷, ali i tome kako su oni bili ti koji su kroz pjesme obrađivali cijeli životni vijek jednog pojedinca u to vrijeme, od škole, preko ljubavi do vojske (što potiče poistovjetljivost i kasniju nostalgiju) *“Stambol, Pešta, Bečlija”* u čijoj samoj najavi frontman navodi svoje muzičke kolege iz drugih država s kojima je bio u vojsci, dok u pjesmi opisuje jedinstvo i posebnosti nekih krajeva i kolega iz vojske. S pjesmom *“Bolje biti pijan nego star”*, zbog koje su i koncerti u jednom periodu bili zabranjeni jer se kako Lošić tvrdi izmišljeno mislilo na vladajuće sile i njihovu ovisnost o alkoholu. Nazivi albuma, koji su se vezali uz minuli rat (*“Smrt Fašizmu”* sa slikom smrti koja kosi soldate u ratu) i to da je glavni dio države upravo narod (*“Soldatski bal”*) isto su bili zamišljeno koncipirani. Isto tako je bilo i s najvećim skandalom ove grupe, vezanim u isto vrijeme uz pjesmu o alkoholu ali i ratu koji

¹⁶ Žalica P. (2011). *Orkestar*. Refresh Studio.
https://www.youtube.com/watch?v=zDboINXG4Kg&ab_channel=Sa25711

¹⁷ Jagatić D. (2018, Veljača 17.). *‘Nama ‘Beatlesima iza Željezne zavjese’ sustav nije dao da se obogatimo’*. NACIONAL.HR. <https://www.nacional.hr/nama-beatlesima-iza-zeljezne-zavjese-sustav-nije-dao-da-se-obogatimo/>

je završio u pjesmi “*Fa-fa-fašista*”, u kojima se pronašlo daljnje prozivanje u tom trenutku nepostojećih domaćih izdajnika kako su se oni nazivali u ratu, zbog čega su koncerti ponovno, kao i sama pjesma s albuma bili zabranjeni.

Izmišlja li štampa?

Dok su se tekstovi i radovi prethodnih sastava mogli prenijeti na sve mlade u Jugoslaviji, Bombaj Štampa obrađivala je jedino i izvorno sarajevske mitove i tematike vezane uz grad kao takav. Iako su uključivali i prizore vezane uz međuljudske odnose i sarajevski duh kao i prethodnici, oni također nisu bili suviše vezani uz bunt, ali su svojim prizvukom i imenom o lažnoj štampi pokrenuli tematiku medija i istinitosti onoga o čemu oni pjevaju kao savršenom, bezbrižnom životu u kojem se uživa, putem čega ponovno dolazimo do ideoloških konotacija. “Djelovanje grupe uveliko su ograničavale Đurine glumačke obaveze” (Bombaj Štampa.,2021.)¹⁸ Njihovo mjesto našlo se u širenju projekta na filmsko platno, putem sudjelovanja u filmovima i serijama bilo kao grupa ili od strane frontmana koji po struci i jest glumac. Što se tiče filmova, sudjelovao je u “*Domu za vešanje*”, na čiju su priču kasnije i Nadrealisti snimili skeč, a našli su se kao grupa i u “*Kako je propao rokenrol*” gdje se upravo prikazala propast njihovog pokreta s prevlasti folk zvuka nad onim rock. Što se pjesmi tiče, i oni su se držali jedino i samo Sarajeva, direktno opisujući svoje situacije na jedinstvenim mjestima grada, poput trčanja kroz Alipašino polje, ili druge himne “FK Željezničara”, kao simbola grada.

Predratno stanje

Rad Nadrealista i Zabranjenog pušenja početkom 90-tih odisao je nagovještajima rata, razdvajanja, zla, ako se ljudi ne okrenu protiv istog. Zabranjeno pušenje je imalo par ideološko zanimljivih pjesama na svom posljednjem albumu u prvobitnom sastavu „Male priče o velikoj ljubavi“. Osim što su svojim vjernim obožavateljima dali priliku da nastave pratiti zgrade Pišonje i Žuge, pokazali su im i kako to izgleda kada se osoba s boljom materijalnom situacijom želi istaći u društvu upravo prema tom elementu u pjesmi „*Guzonjin sin*“ aludirajući na „uhljebe“ i one koji nisu pravedno došli do novca, ali i skorog dolaska kapitalizma u njihovo društvo, unutar velikih problema u državi sa stabilnošću cijena i krizom. No, potrebu za budnošću i čuvanju vlastitog mira, obrane od zla, opjevali su u

¹⁸ BOMBAJ ŠTAMPA. (2021, Srpanj 3.). BAŠČARŠIJSKE NOĆI. <https://bascarsijskenoci.bkc.ba/bs/speaker/bombaj-stampa/>

„Straži pored Prizrena“, na kojoj treba biti svatko od njih, bez obzira hoće li njihova grupa (narod) imati akciju, da krv ne bi umjesto vina ubila mlade lavove, zbog tuđih grijeha. No nagovještaj rata i analiza situacije koja se događala, iz njihove perspektive najbolje je prikazana u pjesmi „*Kanjon Drine*“, kada na putu između granica tadašnjih republika, trojicu mladih, iz različitih nacija, sretne i „pokupi“ stari kamiondžija, koji je za razliku od njih zabrinut jer zna kakav je užas rat koji je pred vratima, koji se osjeti, kao i vraćanje sata u natrag, podjela u plemena tj. zasebne narode, za koje nije kriv običan čovjek kao on, i oni, koji samo želi živjeti i dalje kao i do sad, u miru, koji se zalaže za jednakost i bratstvo, a neke „hadžije“ koje su sebi podijelile „reone“ (prostore) i koje im uništavaju san, i sreću.

No nisu niti Nadrealisti ostali nedorečeni u predratnom razdoblju, barem do dolaska rata u Bosnu. Prvo što se dogodilo bilo je uvođenje lika Zgembe Adislića, lokalnog političara, koji u svakoj emisiji, na bilo koje pitanje uopće ne odgovori, bilo da je ono vezano uz ekonomski, mirovnu ili društvenu situaciju u državi, ili samom Sarajevu, već ispriča priču koja osim što nema veze s pitanjem, nema povezanost u smislenu cjelinu kao takva, već je to samo gomila besmislica. Primjerice o pitanju o miru i poduzimanju mjera u istom smjeru, Zgembo kao odgovor priča o šišanju kose zbog košpica koje se nisu izvadile iz lubenice. No, taj trik Nadrealista bio je „provaljen“, ali također u njihovom nadrealnom svijetu, te se Zgembi nakon par emisije u svaku riječ „ubacuje“ manje inteligentan policajac, koji je zapravo djelatnik televizije, govoreći mu, kao i voditelju (koji ne zna tko je to) da dolazi Šahbaz, koji je bio oličenje cenzure, glavnog „hadžije“ u tadašnjem društvu (prikazanog kao običnog seljaka koji prolazi kroz studio, dok se u njegovoj prisutnosti stoji mirno, uz strahopoštovanje), koji je želio ukinuti i Nadrealiste i Zgembu zbog promoviranja Mira. Nitko ne zna tko je pravi Šahbaz, a za njegovo stvarno postojanje saznajemo tek u knjizi „*Fajront u Sarajevu*“. Stvarni Šahbaz dolazio je da bi ukinuo Nadrealiste, zbog njihovih nejasnih poruka, a veliki problem napravio je skeč Izbijanje mira- u kojem su zamijenili logično odnošenje prema miru koji je u ovom slučaju bio opasnost, i rata koji je u ovom slučaju bio poželjan, da bi sjetili ljude na to kako je mir zapravo lijep, i dobronamjeran za sve, iako je u skeču prikazan kao prijetnja, jer mir i jeste prijetnja za političare, tj. krivce za rat po tadašnjem mišljenju nadrealista. No oni se ovaj put nisu zaustavili na svojoj zemlji, već su u priču uključili i Europu. Europski promatrači došli su provjeriti stanje na području Jugoslavije, i zatekli dvojicu prijatelja iz djetinjstva, kako se zabavljaju, te su ih tada počeli „huškati“ jedno protiv drugog, prikazujući im da su superiorniji od svog prijatelja druge vjere/nacionalnosti koja im na početku nije bila bitna, te ubacujući priču o odcjepljenju od Jugoslavije, čime su potakli takva razmišljanja nakon određenog doba nagovaranja,

posvađavši dvojicu prijatelja, obnovivši neprijateljstvo, i ukinuvši zlo zvano „Mir“ . Podjela je prikazana i u zadnjem zajedničkom skeču svih primitivaca Nacional detektor, koji je funkcionirao kao detektor laži, pokazujući koji od ispitanika jeste nacionalist, a koji nije, ali i pokazujući tko je koje nacionalnosti, odvajajući ih u zasebne grupe, što se u toku i nakon rata stvarno i dogodilo ali bez detektora, svatko se pronašao u onome u čemu je htio. Cjelokupni predratni rad novih primitivaca može se objasniti kao poticanje ljudi na borbu protiv rata, njegov stvarni lik i korist koji političari imaju, no ne mogu uspjeti ako je narod složan, podsjećajući ih na prijašnja stradanja i ponovno igrajući na kartu nostalgije, ali ovaj put negativne.

Rat

Okupacija Sarajeva započela je 5. travnja 1992. Taj dan je bio kraj jednog sna, kraj jedne ere na području multinacionalnog grada u Jugoslaviji, bez obzira na to što je u drugim republikama i pokrajinama te i samoj BiH, rat već odavno buktio. Velika prekretnica bili su izbori, između Ante Markovića i stranke reformista, koji su željeli zadržati i reformirati Jugoslaviju, ali su izgubili od strane nacionalistički usmjerenih stranki na cijelom području države. Uz Markovića, su bili skoro svi članovi novog primitivizma, koji su kao što se imalo prilike vidjeti nagovještavali zlo koje bi se moglo dogoditi. Kako je rekao Nele u jednom intervjuu, ljudi su sami izabrali rat, nisu nas slušali više, iako smo im vrijedili za proroke. No iako su svi bili na istoj strani, rat je i njih razbacao, u njih je udarila neka nevidljiva granata. Dobar dio ekipe nadrealista razbježio se u toku opsade ili prije samog početka, ne samo van BiH, već i van Jugoslavije, ali ipak najveći problem bio je odlazak Neleta u Srbiju, i to što nije „ostao uz svoj grad“, dok su „njegovi“ napadali isti. U toku opsade Sarajeva, u njemu je ostao samo Zenit, dok je i Sejo otišao u Zagreb. Sarajevo je zamrzilo Neleta zbog njegovog odlaska, te toga što je u Beogradu organizirao No Smoking Orchestar s Emirom Kusturicom, koji je promijenio naciju i vjeru. Sejo je u Zagrebu organizirao novo Zabranjeno pušenje, pa se jedna grupa podijelila na dvije, s ovaj put vodećom nacionalnosti naroda države u kojoj su organizirani. U tom vremenu Zenit je snimao ratne Nadrealiste, koji su imali malo veze s predratnim tipom, jer se ideologija počela ipak mijenjati na mržnju prema drugim narodima, agresorima, a mir je postao spas. Jedina poveznica bila je sketch rata u obitelji, koja je prikazivala narode bivše države. Hrvatsko Zabranjeno pušenje u toku 90-tih nije radilo nove pjesme, Sejo je bio na pauzi, ali Nele je nastavio promovirati njihovu staru, zajedničku ideologiju. Pjesmom „*Tri Ratna Havera*“, opisao je rat na Balkanu. Ispričao je priču, o tri prijatelja različitih nacionalnosti, koji su ponovno odrasli zajedno, slavili kraj Olimpijade u

Sarajevu, kada su ih stariji upozoravali da će kad tad doći doba ozbiljnosti. No oni su se zajedno družili sve do zadnjeg dana, početka rata. „Ne zna se čija je glava prva, tako ovdje počinje rat“, razjasnio je besmislenost rata, i kompliciranost same pojave, ali i podjelu koja se dogodila, on je jedini „ispario“, Mufa (Bošnjak) se pridružio vojsci, a Kiki (Hrvat) je ostao u Sarajevu i dalje. U daljnjem toku priče Kiki se pobunio protiv toga da je Sarajevo samo grad Bošnjaka, te je završio u srpskom zarobljeništvu, ali ga je Mufa ipak na kraju spasio, nakon što je i sam završio u zarobljeništvu. Na kraju priče Mufa je pobjegao rodbini u Švicarsku, Kiki u Kanadu, a Nele je u Beogradu, te sanjaju da su ponovno zajedno, nakon potpisivanja mira, te da ratu govore kao Pišonja i Žuga „zbogom Žohari“. Nele je u pjesmama i opjevao situaciju koja se dogodila obitelji iz pjesme predratne grupe, Dan Republike, time opisujući promjenu života mlade ali i stare generacije koja je gradila bivšu državu na drugačijim svjetonazorima zajedništva, te prešla put od Istorijskog Avnoja do izbjegličkog konvoja, zbog ne mijenjanja svoje ideologije i (ne) odgovaranja tadašnjem sistemu. Upravo takvim ljudima, ali i sebi posvetio je i pjesmu Ja nisam odavle, koja govori o tome kako stvarno ljudi koji su putovali sa starim kamiondžijom Kanjonom Drine, nemaju gdje, da se oni osjećaju kao da ne pripadaju niti na jednu stranu, zbog zla, ljudskih zlobnih i negativnih razmišljanja, akcija i mržnje koja se pojavila a koju oni ne osjećaju, uz ponovnu pojavu stare dobre poslovice da „para vrti gdje burgija neće“ i prelaska u blago kapitalističko društvo, ali i svima onima koji su iselili iz svojih domova, država, sve zbog rata. Njegova ratna politika je bila poticanje nostalgije na mir i zajedništvo te funkcionalnost tog sustava skoro 50 godina, ne gledajući na politiku već na međuljudske odnose u narodu. On je s No Smoking Orchestrom proputovao svijet, a onda je došao red na Seju i njegovu verziju priče i Zabranjenog pušenja.

Boško, Admira i Alma

Sejo se vraća na scenu 1997. s potpuno novim članovima, od kojih jedinu vezu sa Sarajevom ima bivši član grupe Elvis J. Kurtovich, koji je s njima snimio par pjesama za njihov povratnički album „*Fildžan viška*“. Što se rata tiče, Sejo je napravio dvije pjesme, „*Lijepa Alma*“ govori o djevojci koja je u potrazi za svojim dečkom, koji je odveden u zarobljeništvu, nestao je ili je ubijen, te ona ostaje sama. No najveći projekt koji je napravio a vezan je za rat u Sarajevu je pjesma „*Boško i Admira*“. Boško je bio Srbin, Admira Bošnjakinja, a u Sarajevu je bjesnio rat. Tog dana 18.05.1993. Boško i Admira, koji su bili u dugoj vezi, pokušali su pobjeći iz ratnog ludila. No baš na Vrbanja mostu zaustavio ih je snajperist. Prvo Boška, a onda i Admiru. Umrli su zagrljeni. Amir Šulović, Boškov prijatelj iz mladosti, u jednom intervjuu je rekao da je njihov plan bio domoći se Grbavice, a tamo se moglo samo

preko Vrbanja mosta. Boškova majka Radmila Brkić i Admirin otac Zijah Ismić u svojim medijskim istupima uvijek su naglašavali da se njihove obitelji nisu protivile njihovoj vezi, bez obzira na to što su bili različitih vjera. Boško i Admira oboje su rođeni 1968. godine. Zajedno su bili od svoje 16. godine. Godine 1994. CBS je snimio dokumentarni film „*Romeo and Juliet in Sarajevo*“, a režiju je potpisao John Zaritsky. U dokumentarcu se navodi da je ljubavna priča Boška i Admire počela na dočeku Nove godine 1984. i da su jedno drugom bili prva ljubav. Admira bila potpuno drugačija od ostalih cura iz razreda. Obožavala je motocikle i aute. Boško i Admira su planirali otići u Beograd i vjenčati se te nakon vjenčanja otići "negdje van". Tko je ubio Boška i Admiru, nije poznato. Nije nikada ni utvrđeno s koje je strane metak došao. Navodno je prelazak bio dogovoren, ali je netko zapucao. Mogući uzrok vatre na Admiru i Boška je smjena vojnika, kaže Boškova majka, jer vjerojatno nova postava vojnika nije znala za dogovor o prelasku para na Grbavicu, odnosno srpsku stranu Sarajeva. Ležali su sedam dana na Vrbanja mostu dok su zaraćene strane raspravljale tko ih je ubio. Admira Ismić i Boško Brkić sahranjeni su na groblju u Lukavici, a poslijeratno na groblju Lav u zajedničkom grobu. Najveću poštu i ikonu napravila je grupa Zabranjeno pušenje, s pjesmom o njima, ljubavi ispred zastava; za koju Sejo u pjesmi tvrdi da ne zna hoće li se ikada više ponoviti, jer su oni pak sarajevski Romeo i Julija, a „ljudi ne znaju iskoristiti snagu ljubavi, ali im je zato s mržnjom odlično išlo“ - kaže sam Sejo.

Nostalgija

Sejo želeći održati stare obožavatelje, i dio svog sarajevskog duha, nostalgičan je za svojim rodnim gradom, ali ne kao gradom, već za načinom života u njemu, koji je kasnije se pokazalo primjenjiv na cijelo područje bivše države jer su svi te pjesme označili kao Jugonostalgijne. Prva i najviše primjenjiva na gornju tezu jest „*YUGO 45*“. Pjesma je postala svojevrsni zaštitni znak jugonostalgije, jer je priča o obitelji koja kupuje ovaj automobil u doba Jugoslavije zapravo, prenesena priča nastanka, života i raspada Jugoslavije. Yugo 45 označuje samu državu koja je upravo 1945 i nastala, stari tj. otac obitelji je pokojni predsjednik Tito, a Momo, Franjo i dajdža Mirso, neke od naroda bivše države, tj. one najbrojnije koji su imali najveće probleme kasnije u ratu. (Bilić, 2018.)¹⁹ Sejo se u pjesmi prisjeća svakodnevice, i nekih prepoznatljivih stvari iz Jugoslavije kada je sve bilo za raju, kada se išlo i na more i u Trst, kada su svirali i bili zajedno. U samom spotu simbolika tog vremena je trzalica koju je on dobio svirajući pred Titom, a od nje se čak nije razdvojio ni

¹⁹ D. Bilić, HRT (2018, Ožujak 18.). *Rekonstrukcija - Zabranjeno pušenje*, YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=HLclW4StYwM&ab_channel=Zabranjenopu%C5%A1enje

kada su se Momo, Franjo i Mirso posvađali, pomirili pa ponovno posvađali, i kada su oni, morali iseliti. A u doba vožnje „Yuga“ svi su imali koristi, svi su uživali u njemu, pa čak i Sejo kao mlad, čega se i sjeća sada, dok pjeva tu pjesmu, na velikoj pozornici u spotu za istu, bez obzira na to što je sada puno više novaca oko njega i njegove obitelji, sjeća se mladosti na kraju pjesme koja je upravo i posvećena toj mladosti, bivšoj državi i svim malim sitnicama koje su prepoznatljive za bivše Jugoslaveni i Balkance, kao male obične svakodnevnih stvari koje su kao i sve uspomene kada prođu postale velike. Upravo Balkanskom duhu i svom Sarajevu, posvetio je pjesmu „*Fildžan viška*“ u kojoj ponovno kronološki prolazi priču Sarajeva a time i države od svog ranog djetinjstva, Olimpijade, sve do rata, ističući dobrodušnost po kojoj su Jugoslaveni, pogotovo Sarajlije bile prepoznatljive, uvijek ostavljajući fildžan viška, ako neko „naleti“ u goste, sve dok nije on, od strane drugih bio istjeran iz vlastitog grada (primijetivši da dobar duh i dobroćudnost više nije na cijeni), koji je pokazao za vrijeme Jugoslavije kao i čitav narod da novci i slava i nisu najvažniji." Balkan je često služio kao spremište negativnih karakteristika na kojima je izgrađena pozitivna i samočestitajuća slika "Europljana" (Todorova, 2009) ²⁰ Sejo je napravio i film o Pišonji i Žugi, oživjevši ponovno mnoge likove iz starih pjesama grupe, Murge drota, Guzonjinog sina, i približivši mladost jedne generacije, novoj generaciji, a u starima ponovno probudivši nostalgiju. Ostao je vezan i za svoj klub Željezničar, napravivši im novu himnu.

Decentralizacija i novi projekti

Rijetko koji član nakon rata živi u Sarajevu. Grupe su decentralizirane u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, a određen broj članova je i u SAD-u i ostalim zemljama. Zabranjeno pušenje se podijelilo na dva djela, Top lista nadrealista ostala je u Sarajevu, dok je serija slične tematike nastala u Beogradu, Plavi orkestar snimio je dokumentarac, Bombaj štampa je neaktivna, a i prema Pišonji i Žugi snimljen je film. Detalji, likovi i pjesme iz ovog pokreta provlače se kroz sarajevsku kulturu, tekstove i replike u filmovima i serijama centraliziranim u izvorišnom gradu. Plavi orkestar decentraliziran je u Zagreb/ Ljubljani, jednako kao i Bombaj štampa, dok je izvorni basista orkestra od rata u Kanadi. Nadrealisti, osim Zenita Dozića, koji je u Sarajevu, žive u ostalim glavnim gradovima zemalja Jugoslavije ili u većini u SAD-u. (Zukić, 2015.)²¹ Zabranjeno pušenje, sada je grupa iz Hrvatske, dok je „*Nadrealna*

²⁰ Todorova, M. (2009.). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.

²¹ A. Zukić. (2015, Veljača 26.). *N1 Pressing: Nele Karajlić (25.02.2015.)* .. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=c44YTw2PYOo&ab_channel=N1

Televizija“, nastavak nadrealista sniman samo u režiji Neleta u Beogradu, s pričama iz srpske povijesti i života tog dijela bivše države, jednako kao i „*Složna braća*“, serija u istom scenarističkom autorstvu Neleta. Veza sa Sarajevom je kao rodnim gradom i počecima karijere, te uspomenama koje prelaze u nove zabavne sadržaje.

Odnos prema kapitalizmu

Prve zvijezde s frontmenom, koji svoj uspjeh volio pokazivati i razmišljati o mišljenjima drugih s obzirom na to kakvu odjeću, parfeme i cigare posjeduju, kao nagovještaj kapitalistički fokusirane umjetnosti kasnije, bila je Crvena jabuka. Sejo, kao i Nele, nisu promijenili svoj stav prema kapitalističkom društvu i novcu kao ne najvažnijoj stvari na svijetu koja bi trebala odvajati ljude. Sejo je u svojoj pjesmi „*Arizona Dream*“ opjevao Europsko društvo i radnu snagu koja se uvozi, dok kod kuće imamo puno nezaposlenih, obradio je i pojam šverca, pojam kriminala i ugnjetavanja običnih ljudi koji se trude i rade, te tome kako novac nije ono što ljude čini sretnima na duže staze, već je to ljubav i drugi ljudi, te da zbog karijere, i novca ne trebamo zanemariti osjećaje i ljudskost u nama. Istu stvar je obradio i u „*Možeš imat' moje tijelo ali dušu ne*“, kada je prava sreća u braku, ne u trenutku ljubavi iz interesa, već kada ona postane ona prava, životna. U toj pjesmi je obradio i to da žene nisu samo objekti, već se prema njima treba postupati kao prema ljudskim bićima, te da samo fizički kontakt nije najvažnija stvar u odnosu dvoje ljudi. Najnovija Sejina pjesma vezana uz kapitalizam jest „*Kupi nas Ali*“, u kojoj je obradio priču o kupnju Sarajeva, svega onoga što je naše, izvorno, balkansko od strane bogatog Arapa, koji je uspio kupiti sve, osim ponovno ljubavi, a kada nju nije mogao kupiti odustao je od svega. No Ali ima i pozitivnu konotaciju, on kao i svi stranci se čude i uviđaju ljepotu Balkana, bilo kojeg mjesta i zemlje, naše kulture, dok je mi ne vidimo, i ne iskorištavamo onako kako bi trebali, a želimo da nam bez vlastitog truda i rada bude bolje. Aliju također nije jasno zašto je trebalo doći do rata, kada smo svi jednaki, svi imamo istu kulturu, i zajedno smo mogli postići puno više, a ne da nas on mora kupovati, te on kao i Sejo, nostalgично podsjeća ljude na sve male i lijepe posebnosti Balkana.

Neletova grupa se raspala ali i on je obradio problem kapitalizma i nove popularne kulture, koja se kao i cijelo društvo okreće samo na novac. „*Nedjelja kad je otišo Hase 2*“, njegova je posveta nostalgiji, ali i kapitalizmu. Nele je opjevao svakodnevicu Jugoslavije, život grupe

Zabranjeno pušenje, kojima je kao i svim mladima tada granica bila nebo, dok su čitali, slušali i suprotstavljali se onima koji su govorili da je kriza, jer su njihovi snovi tada bili veći i jači od nje. Prisjetio se i Marshalla i skandala, ali i toga kada su im rekli da žive u laži, da je sve do sad bila laž, kada je otišao Hase (Tito), i kad su kao i cijelo društvo „razbucali“ i rastavili. Tada je kako došla demokracija i kapitalizam kao jedno biće, ali i borbe za ljudska prava, koje se kao i sve svode samo na novce, jer nitko od naroda bivše države nije dobio rat, već kapitalisti i Raiffeisen banka, koji su sve uspjeli unovčiti, pa i ljudska prava od strina, ovisnika od heroina, male djece, životinja koja su zapravo prava bez neke prave pravde i jednakosti. Ratovi su počeli buktjeti, i stalno u zraku „visi“ prijetnja barem nekog rata, zajedno s NATOM, kao jednom od krivaca i za nekih sličnih događanja na području bivše države tokom, ali i nakon rata. Naveo je i to da ni Europska unija nije bez problema, da će kao i svemu doći kraj, kada se ljudi probude, i pobune protiv kapitalizma, navodeći buđenje ne samo Jugoslavena širom svijeta, već i svog naroda općenito, koji zajedno ujedinjeni čekaju povratak Hase i tog boljeg doba. Slično kao sa sakupljanjem građe za teoriju Titostalgije „Analizirane primere kulture titostalgije i titostalgične kulture sakupljao sam po svim delovima nekadašnje SFRJ, u novim entitetima, distriktima, federacijama, enklavama, oslobođenim i okupiranim teritorijama, s ove i one strane šengenskog zida,..Ali također u dijaspori, na webu i uopšte prikupljaju na razne načine informacije u inostranstvu.” (Velikonja,2010.)²² Zatim u pjesmi „*Ti to ne razumeš stari*“, s mladim pop pjevačima u Srbiji, napravio je usporedbu razdoblja folk muzike i kako to oni u pjesmi nazivaju „Titinog doba“. Nele se fokusirao na to kako je jedino danas važno u muzičkoj industriji zaraditi novac, privući publiku golotinjom, ne pridajući također više nikakvu pažnju balkanskoj izvornoj kulturi, glazbi, nečemu novom, već plagirajući muziku sa svih strana svijeta. Fokusirao se na to kako i ženska populacija danas razmišlja o privlačenju onog muškarca koji je u dobroj novčanoj situaciji, dok one privlače muškarce jedino izgledom. Današnje društvo, pop folk kultura i način razmišljanja dobrog dijela naroda, prema Neletu je lažan, ali laž se u lažnom dobu u kojem je sve bolje samo zato što živimo u vlastitim nacionalnim državama, i gdje nas lažu na sve strane, kako on kaže najbolje i prolazi pa se stoga najbolje i prodaje, jednako kako žele prodati i zaraditi od ljudske nostalgije za boljim dobom. Isto tako, Nele ovdje privlači mlađu publiku, na sličan način kako su prije privlačili onu stariju, miješanjem žanrova s njihovom pop kulturom. „Kao i svaki drugi kulturalni proizvod društva spektakla,

²² Velikonja, M. (2010.). *Titostalgija*. Biblioteka XX vek
https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/5180150/mod_resource/content/1/titostalgija.pdf

on savršeno služi istom „Velikom Drugome“ i kada ga navodno kritički razara. Kulturna industrija nostalgije postaje upravo ono što je u jednom fragmentu izrekao Walter Benjamin kad je kapitalizam proglasio novim religioznim kultom.”(Paić, 2014)²³ On od tog društva bježi natrag u grob, što se tiče muzike i muzičke scene, jer ipak sve određuje i prati Veliki Brat, koji u ovom društvu nije samo cenzura, koja postoji zavisno od situacije koja odgovara onome tko ima najviše novaca, već misleći i na novu tehnologiju, od koje današnji ljudi nemaju mira, te ih prati svakim korakom. Osim toga Nele je uz svoju knjigu nakon raspada druge grupe radio Nadreality show, koji se osvrtao na život u Srbiji, i neke povijesne priče povezane s današnjim dobom.

Ponovni susret?

Reporterka Al Jazeera Jacky Rowland, skoro 20 godina po završetku krvavog rata u Bosni i Hercegovini, pokušava ih nagovoriti na ponovno okupljanje, glavne sudionike Top liste nadrealista- Neleta, Đuru i Zenita.(Rowland, 2015.)²⁴ Par godina kasnije istu stvar snimajući film o Zabranjenom pušenju iz perspektive „*Tri Ratna Havera*“- Seje, Neleta i Zenita radi i njen kolega Gianluca Loffredo,(Lofferdo, 2018.)²⁵. Ni jednom od njih nije pošlo za rukom okupiti niti jedan od ta dva aspekta novog primitivizma. Isto tako Nele, Sejo i Đuro (Zukić,2015. Štefanić,2018. Zukić,2016.)²⁶ imali su vlastiti samostalni intervju u emisiji Pressing, na N1 televiziji, u kojoj je Đuro ostao po strani, govoreći da je njihovo zajedničko vrijeme završilo, ali da i on koji živi i radi u Sloveniji ne mrzi nikoga od bivših kolega, dok se Sejo u Neletovoj situaciji složio sa Sarajlijama i svima onima koji pokušavaju „doktora“ izbrisati iz povijesti Sarajeva, uzimajući na sebe veliki dio slave ondašnje grupe, i stvarajući situaciju u kojoj je on oduvijek i bio frontman, te u grupi nije postojao nitko drugi nego on. Nele je u tom intervju bio milijun puta izazvan, na stranu da mu nije nimalo žao za ono što se dešavalo u Sarajevu, na što je vrlo logično odgovarao da je to posljedica izbora na izborima

²³Paić, Ž. (2014.). *Postsocijalizam, kratka povijest iščenuća*. https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942693/mod_resource/content/1/ZU_94_2014_004_015_Paic.pdf

²⁴ Rowland J. (2015, Siječanj 18.). *Al Jazeera Reporter - Bilo jednom u Sarajevu* . YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=bjaRjVHtYmQ&ab_channel=AlJazeeraBalkans

²⁵ Loffredo G. (2018, Studeni 27.). *Regioskop: 'Zabranjeno pušenje' u Sarajevu* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=NvCWUKEKn98&t=230s&ab_channel=AlJazeeraBalkans

²⁶ A. Zukić. (2015, Veljača 26.). *N1 Pressing: Nele Karajlić (25.02.2015.)* .. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=c44YTw2PYOo&ab_channel=N1

P. Štefanić (2018, Studeni 21.) *Pressing: Sejo Sexon (21.11.2018.)* https://www.youtube.com/watch?v=KGdDiPB_Oxk&t=1209s&ab_channel=N1

A. Zukić (2016, Veljača 2.) *N1 Pressing: Branko Đurić Đuro (1.2.2016)* https://www.youtube.com/watch?v=dvZmMUTBvFU&ab_channel=N1N1

pred sam rat, ali i da je on taj koji budi iz nostalgичnog sna koji su oni stvarali publici, te da su uspomene i realnost jednaki, odnosno da Sarajevo i dalje živi svoj multinacionalni život kao u Jugoslaviji i da je sada bolji život u odvojenim zajednicama nego onda, ili pak buđenje onima koji u svojim glavama još uvijek žive u nekoj verziji Jugoslavije. Razlog Sejinog i Đurinog intervjua nije postojao, jednostavno su pristali biti dio emisije. Neletov je s druge strane imao priču iza sebe. Naime na prvi njegov javni, poslijeratni dolazak u Sarajevo, zbog promocije knjige na Jahorini, i nagovora prijatelja koje je kako kaže proveo kroz grad u autu, pokazavši svoje važne dijelove grada, naravno, prvo Koševo, koje je kao i cijeli grad prazno, ne postoji više duh, veselje i galama koje se sjeća. Kada su stali večerati, i kada je „raja“ prepoznala „doktora“ dogodio se napad na istoga, scena je kako Nele kaže bila kao iz skeča Nadrealista „*Kuća prije sumraka*“, kada su policajci hvatali svoga kolegu sa svim mogućim oruđem i oružjem, bez pretjeranog razloga. Aludirao je i na pjesmu Karabaja u kojoj je Sejo nastavio serijal skečeva „*Kuća prije sumraka*“, ali ovaj put u pjesmi, time jedino davši podsjetnik da je bio dio tog projekta. Kako je njegova knjiga bila razlog dolaska u Sarajevo, sam novinar ali i mnogi kritičari, ali i drugi obični ljudi vide ju kao njegov pokušaj pomirbe sa Sarajlijama, svijetom, na što je sam Nele rekao, da za njega njegovo Sarajevo živi ponajmanje u Sarajevu, jer ne vežeš se za grad kao građevine, nego za ljude koji su ti u tom gradu život učinili ljepšim i s kojima si ga i proveo, napravivši grad onime kako ga prepoznaju na području gdje god ima neki Jugoslaven. Neletov najveći problem su kasnije dokazane montaže pjevanja pjesama Zabranjenog pušenja ispod slika ratnih zločinaca koji su držali Sarajevo pod opsadom, a zašto je do njih došlo, i dalje nije poznato, možda je ipak stvarno u pitanju buđenje iz sna.

No novi primitivisti ipak su se susreli, nažalost to je bilo na sprovodu njihovog člana, Neletovog mlađeg brata, Dražena. „O stvaranju pjesama ima relativno malo, o svom bratu Draženu također, što čudi, jer je i Dražen Janković bio član grupe Zabranjeno pušenje, povremeni član Nadrealista te je koautor pjesme „Djevojčice kojima miriše koža”.“

(Tučkar,2017.)²⁷

²⁷Tučkar, Z. (2017, Travanj 27.). *Vrime je da se Dr. Nele Karajlić pomiri sa svitom*. Muzika.hr. https://www.muzika.hr/knjige/vrime-je-da-se-dr-nele-karajlic-pomiri-sa-svitom-2/?fbclid=IwAR2FU7GjAxYQimjfZu4nmPsA9tF8hR2_jy4lM-EuiOs3CNUYw6qwWXYdaV4

Živi li Novi primitivizam?

Nešto što je prepoznato kao nastavak primitivizma, jest Dubioza kolektiv, koji sa svojim tekstovima obrađuje sadašnje probleme društva, države i mladih. Mladi ih slušaju, a što se tiče originalnih primitivaca, za njih saznaju putem spominjana u tv emisijama, serijama ili filmovima, ako roditelji i okolina upražnjava tu vrstu kulture, kao i samu kulturu jugonostalgije, ili ako pjesme ponovno zbog svoje nove primjene, teksta postanu trend, ili su već duže vremena prepoznate i prozване evergreenom. Što se tiče starijih, prije same ankete, oni ih slušaju iz nostalgčnosti prema mladosti, ili jednostavno je to jedina vrsta glazbene pop kulture koja im odgovara, za razliku od novih vrsti glazbe i tekstova koji obrađuju drugačije teme. Mišljenje prije same ankete jest da stariji to sada većinski gledaju kao definiciju jednog vremena, s osvrtom na eventualnu veću društvenu uključenost poznatih osoba, dok mladi ih ipak uz obavezno gledanje kao dio prošlosti, gledaju kao buntovnike i revolucionare protiv sistema i onoga što im nije odgovaralo iz jednostavnog razloga što je bunt nešto što je vezano upravo uz mladost. Aktivnost Novih primitivaca, danas je prilagođena novim trendovima, te je tako i Nele stvorio duet s rep skupinom Future Folk u kojem brani rock zvuk i prave vrijednosti u pjesmama (*“Ti to ne razumeš stari”*), dok s druge strane samo Zabranjeno pušenje, kao i Plavi orkestar i Crvena jabuka, iako su stvorili nove pjesme, održavaju svoje grupe samo zbog publike i njihovog užitka. Pjesme ovih sastava vraćaju se na trending liste putem društvenih mreža, bezvremenosti tekstova, većinski ljubavnih, te tako postaju bliže mladima kojima je ljubav ipak među glavnim životnim preokupacijama. Buntovni nastavci koji opisuju mane kapitalizma, državnog stanja, perspektive ljudi, ne uspjeha, siromaštva i poticanje na promjenu ponajviše nastavljaju grupe SARS i Dubioza kolektiv iz Srbije i Bosne i Hercegovine, u kojima i sami Novi primitivci, kako kaže Nele ali i Sejo u nekoliko intervjua kažu vide svoje nasljednike.

Zaključak

Sarajevo i Balkan većinski opisuju divlje, negativne, primitivne konotacije, vezane uz divljaštvo, nasilnost, ratovanje, sukobe, te je i kulturni stav prema ovom području bio takav, No upravo se Novi primitivizam kroz svoj rad trudio ispraviti te negativne konotacije, ističući našu dobroćudnost, druželjubivost, te sve one posebnosti koje se kriju u našoj kulturi, posebice svakodnevne, a koje su sada dio one nostalgije za običnim, lijepim stvarima unutar jedinstva svih jednakih naroda tog Balkana. Prvobitno, slažem se sa zaključkom jednog od članaka koje sam koristila kao literaturu, da novo vrijeme, iziskuje novo Zabranjeno pušenje, koje će prvobitno prenijeti duh života, ne samo Sarajeva, već cjelokupnog načina života na

području bivše SFRJ, koji se itekako promijenio od vremena početka rada ove grupe, a time i pokreta. Po mom mišljenju Zabranjeno pušenje, i Top Lista Nadrealista kao glavnih sinonima za sam pokret, svakako su bili vrlo važan dio popularne kulture SFRJ, njihov opis života, koristi se i danas kao definicija sarajevskog duha, i onog što ljudi očekuju, kako je to živjeti u Sarajevu, što osim nostalgije za mladošću, i jest jedan od najvećih razloga korištenja radova ove ere pop kulture našeg područja. Ideološki gledano, komedija i satira koju su koristili u svom radu, kao i predviđanje u nadrealistima, ali i isticanje svih društvenih struktura, i mnogih društvenih i političkih problema koje su iskazivali metaforično, bili su vrlo važni, ali prema iskustvu ljudi koji su bili obožavatelji u to doba, publika nije razmišljala o njima, koliko su se njima bavile vlasti. Unatoč mnogim promjenama koje su se dogodile unutar sastava zbog rata i tranzicije, prvobitno prebivališta, njihova početna ideologija nije se promijenila. Iako sada djeluju odvojeno, svi bivši članovi projekta ostali su vjerni pratitelji i zastupljenici ideologije socijalizma, barem što se tiče jednakosti, bratstva, zajednice. I dalje su oštri kritičari sistema, ovaj put ne možda toliko političkog, barem što se tiče dijela grupa koja djeluje u Hrvatskoj, već ekonomskog i kulturnog. Veoma su veliki kritičari kapitalističkog načina razmišljanja, ponovno predvođenih Zabranjenim pušenjem, kao i materijalizma i unovčavanja svega mogućeg, pa čak i nostalgije. Titostalgija prisutna je kao ideologija u radu oba dijela grupe, ne samo kao nostalgija za vođom poput Tita, već za zajednicom prepunom jedinstva, bratstva, te lagodnog života koji su imali kao i njihovi stariji obožavatelji prije nego se dogodio rat. No Titostalgija se kao i jugonostalgija u postsocijalizmu nastoji unovčiti, da bi sadašnje društvo od nje imalo nekakve koristi, naravno, prvobitno materijalne koja je kako su i članovi grupe pokazali sada najvažnija. Povezavši to s Neletovom izjavom o buđenju, možda je upravo materijalno prodavanje titostalgije i jugonostalgije korak i pokušaj da se ljudi što duže zadrže u snu, i da sadašnji sustav što duže izdrži i opstane, dok se Balkanci ne probude. Isto tako, čitajući njegovu knjigu, zaključila sam, što potvrđuju i sami izvori, da nisu niti jednu metaforu pjesme potvrdili, osim postojeće afere “Crko Marshall” i pjesme “Nedjelja kad je otišo Hase”, već je to bio posao kritičara, analitičara, koji su tražili skrivene poruke u pjesmama, ponajviše zbog promjena u društvu, grupi i odnosu s publikom. No jedno je sigurno, bunt sadašnjih muzičara popularne kulture, manji je ili ga gotovo nema, usporedno s projektima Novog vala i novog primitivizma.

Što se tiče konačnog odgovora na pitanje postavljeno u naslovu, Novi primitivizam je u trenutku svog postojanja bio oboje, društvena metafora ali i kontra sistemu, kako to biva s

većinom mladalačkih grupa i pokreta. Gledajući i analizirajući pomnije rad cijelog pokreta a ne samo Zabranjenog pušenja i Top liste nadrealista kao glavnih predstavnika, i uzimajući u obzir element nostalgije koja se provlači kroz cijeli rad kao glavni argument, Novi primitivizam je metafora jednog društva unutar određenog, specifičnog, vremensko-prostornog okruženja, koji svoje prve slušatelje vraća u mladost i pomaže im da mladima detaljnije i slikovitije prenesu njihov život tada, a mladima prvobitno također jest vezan uz vrijeme svog nastanka i gleda se kao jedna od era pop kulture.

Popis literature

1. Rowland J. (2015, Siječanj 18.). *Al Jazeera Reporter - Bilo jednom u Sarajevu* . YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=bjaRjVHtYmQ&ab_channel=AlJazeeraBalkans
2. Tikveša A. (2018, Travanj 28.). “O Zabranjenom pušenju.” www.prometej.ba.
https://www.prometej.ba/clanak/copy-paste/boris-pavelic-hdz-hrvatske-studija-mentaliteta-3259?fbclid=IwAR01XP93t5C4BHf9mOhCtaGPJCQuYzqBWWtceg4J_n42SJycxZSrxvi0npU
3. Buhin, A. (2017.). *Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije*. Sveučilište Juraj Dobrila, Pula.
https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942684/mod_resource/content/1/Popularna-kultura%20%282%29.pdf
4. Perković A. (2011.). *Sedma republika*. Novi Liber.
https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942676/mod_resource/content/1/Perkovic_Sedma_republika.pdf
5. *BOMBAJ ŠTAMPA*. (2021, Srpanj 3.). BAŠČARŠIJSKE NOĆI.
<https://bascarsijskenoci.bkc.ba/bs/speaker/bombaj-stampa/>
6. D.P. (2021, Srpanj 6). *Elvis J. Kurtović*. Biografija.info – Biografije javnih osoba iz BiH.
<https://www.biografija.info/elvis-kurtovic/>
7. Bojan Mušćet. (2020, Listopad 5.). *Novi Val: Bunt djece socijalizma*. Gradska knjižnica Rijeka.
https://gkr.hr/Magazin/Teme/Novi-val-bunt-djece-socijalizma?fbclid=IwAR1Bd6xAvsJ-KXspSjy7Hk6YgkM-lf7oFuZ_j3iNGWHgAw9KpQL9V3mHJJo
8. D. Bilić, HRT (2018, Ožujak 18.). *Rekonstrukcija - Zabranjeno pušenje*, YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=HLclW4StYwM&ab_channel=Zabranjenopu%C5%A1enje
9. Dr. Karajlić N (2014.): *Fajront u Sarajevu* (VIII izdanje)

10. Loffredo G. (2018, Studeni 27.). *Regioskop: 'Zabranjeno pušenje' u Sarajevu* [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=NvCWUKEKn98&t=230s&ab_channel=AlJazeeraBalkans
11. Đorđe Matić. (2016, Srpanj 13.). *New primitives*. Leksikon YU mitologije.
<https://www.leksikon-yu-mitologije.net/new-primitives/>
12. Todorova, M. (2009.). *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.
13. Velikonja, M. (2010.). *Titostalgija*. Biblioteka XX vek
https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/5180150/mod_resource/content/1/titostalgija.pdf
14. Jagatić D. (2018, Veljača 17.). 'Nama 'Beatlesima iza Željezne zavjese' sustav nije dao da se obogatimo'. NACIONAL.HR.
<https://www.nacional.hr/nama-beatlesima-iza-zeljezne-zavjese-sustav-nije-dao-da-se-obogatimo/>
15. Žalica P. (2011.). *Orkestar*. Refresh Studio.
https://www.youtube.com/watch?v=zDboINXG4Kg&ab_channel=Sa25711
16. P. Štefanić (2018, Studeni 21.) *Pressing: Sejo Sexon* (21.11.2018.)
https://www.youtube.com/watch?v=KGdDiPB_Oxk&t=1209s&ab_channel=N1
17. A. Zukić (2016, Veljača 2.) *N1 Pressing: Branko Đurić Đuro* (1.2.2016)
https://www.youtube.com/watch?v=dvZmMUTBvfU&ab_channel=N1N1
18. Zukić. (2015, Veljača 26.). *N1 Pressing: Nele Karajlić* (25.02.2015.). Youtube.
https://www.youtube.com/watch?v=c44YTw2PYOo&ab_channel=N1
19. Rockovnik, RTS (2011.) *Anarhija All Over Bašćaršija* (Jugoslovenska rock scena 1983. - 1985./ *Zabranjeno pušenje* - Dokumentarac "1984")
https://www.youtube.com/watch?v=uRo9YcOALyI&t=4s&ab_channel=Zabranjenopu%C5%A1enje
20. Vera Soldo. (2018, Prosinac 26.). *Od 'Bijelog dugmeta' do konfekcije*. dw.com.
https://www.dw.com/bs/nestanak-buntovnika-od-bijelog-dugmeta-do-konfekcije/a-46832911?fbclid=IwAR3V-AJMNiS9DF_24hVs4XMi3HvC3yd8Ufvq6ka72wI-Am6fGekBCe8STQ

21. Benjamin, W. (1990.). *Nadrealizam, posljednji trenutni snimak Evropske inteligencije*, Harvard University Press,
https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942700/mod_resource/content/1/Benjamin%20%28surrealism%29.pdf
22. Paić, Ž. (2014.). *Postsocijalizam, kratka povijest iščenuća*.
https://moodle.srce.hr/2020-2021/pluginfile.php/4942693/mod_resource/content/1/ZU_94_2014_004_015_Paic.pdf
23. Tučkar, Z. (2017, Svibanj 3.). *Crvene jabuka: Od novog primitivizma do power Popa*
Muzika.hr.
<https://www.muzika.hr/crvene-jabuka-od-novog-primitivizma-do-power-popa/ž>
24. Tučkar, Z. (2017, Travanj 27.). *Vrime je da se Dr. Nele Karajlić pomiri sa svitom*.
Muzika.hr.
https://www.muzika.hr/knjige/vrime-je-da-se-dr-nele-karajlic-pomiri-sa-svitom-2/?fbclid=IwAR2FU7GjAxYQimjfZu4nmPsA9tF8hR2_jy4IM-EuiQs3CNUYw6qwWXYdaV4

Sažetak:

Rad će se baviti analizom popularne kulture u Sarajevu, poglavito glazbe ali i tv produkcije, 80-tih godina 20.st koja je imala svoj naziv "Novi primitivizam", te njihov utjecaj na društvo tada ali i sada. Prvenstveno, analizom poruka koje su slali, probati će se utvrditi ukoliko su oni bili društvena kontra, tj. način bunta prema društvu, sistemu i svemu onom što toj generaciji nije odgovaralo ,referirajući se na prijašnje sarajevske buntovnike koji su imali utjecaj na cjelokupnu svjetsku povijest. Isto tako utvrđivati će se dali je upravo taj bunt glavni razlog njihovog konzumiranja danas, i dali je on razlog gledanja na Novi primitivizam kao društvenu metaforu Sarajeva onda i danas. pravo stvaranje prepoznatljive slike Sarajeva, koja je referentna u mislima mnogih kada se i danas spomene taj grad, jest moja glavna teza, bez obzira na to odnosila se ta slika na prikaz svakodnevnog života običnog čovjeka, protivljenje sistemu, ili idealiziranje grada i naroda. Rad će se fokusirati na utjecajima i porukama koje su kroz svoj umjetnički opus članovi poslali društvu, metaforično ili ne, kao i teme kojima su se bavili s kojima su se većina njihovih gledatelja i slušatelja mogli poistovjetiti, ali i tome u kolikoj mjeri su te poruke bile prepoznate, cenzurirane, odnosno kakav je odnos sistem imao prema tom pokretu. Glavnina rada obazirati će se na predvodnike pokreta koji su pripadali prvenstveno tv i radio formatu samog pokreta, a zasebno bili dio čak 5 različitih muzičkih skupina, te tim skupinama ovisno o prepoznatljivosti njihova rada unutar pokreta.

Abstract:

The paper will deal with the analysis of popular culture in Sarajevo, especially music and TV production, in the 80's of the 20th century, which had its name "New Primitivism", and their impact on society then and now. First of all, the analysis of the messages they sent will try to determine if they were social cons, ie the way of rebellion against society, system and everything that did not suit that generation, referring to former Sarajevo rebels who had an impact on world history. It will also be determined whether this rebellion is the main reason for their consumption today, and he gave the reason for looking at the New Primitivism as a social metaphor of Sarajevo then and today. the real creation of a recognizable image of Sarajevo, which is a reference in the minds of many when the city is still mentioned today, is my main thesis, regardless of whether the image referred to the everyday life of ordinary people, opposition to the system, or idealization of the city and people. The paper will focus on the influences and messages that members sent to society through their artistic work, metaphorically or not, as well as the topics they dealt with that most of their viewers and listeners could identify with, but also the extent to which these messages were recognized,

censored, that is, what attitude the system had towards that movement. The majority of the work will focus on the leaders of the movement who primarily belonged to the TV and radio format of the movement, and were separately part of as many as 5 different music groups, and these groups depending on the recognizability of their work within the movement.

Ključne riječi: društvo, nostalgija, Novi primitivizam, Jugoslavija, Sarajevo

Key words: society, nostalgia New primitivism, Yugoslavia, Sarajevo